

УКРАЇНСЬКІ СВЯТОСТІ. САКРАЛЬНІ СИГНАТУРИ МИСТЕЦТВА

Навіть у складних умовах домінанти компартійної ідеї вищості марксизму-ленінізму й інтернаціоналізму В.І.Шинкарук мав сміливість написати: “Велика роль належить суспільно-історичним знанням у формуванні національних почуттів і національної свідомості” [1, 328]. Звичайно, мова йшла про “діалектичну єдність” національного й інтернаціонального, але самий факт звертання до проблематики національної ідеї засвідчує не тільки “мужність у користуванні власним розумом”, але й причетність до національного кола філософії, антиципацію майбутнього українознавства.

Сучасна українська філософія спирається як на традиції класичного філософування, так і на здобутки Київської світоглядно-антропологічної школи, закладеної В.І.Шинкаруком. Проблематика аналізу світогляду, взаємовідношення людини й світу розвивається, зокрема, у дослідженні природи ментальності, ментальних особливостей українського народу [2]. Серед визначальних універсалій та архетипів української ментальності виокремлюється і глибока релігійність – її соціально-психологічна і духовна складова. Спираючись на концепцію історичної релігійності М.Максимовича, дослідники екстраполюють розуміння релігійності як “чистої сутності духовного” на історію українського народу, в якій воно виступає як рушійна сила й основа пояснення історії етносу. “Так само, як для особи сутнісною є потаємна внутрішня “людина серця”, так для соціуму сутність його визначає духовність, внутрішня ідея – в даному разі ідея християнська, “чисте християнство”” [2, 327].

Беручи до уваги універсальне значення релігійності в “культурній душі” українства, її поширення на всі горизонти національного світовідношення, вважаємо за можливе твердити про *метарелігійність* української ментальності. Маємо на увазі духовно освячене, сакральне ставлення українців до всього в світі, що становить “дім Буття”, “життєвий світ” нації. Зароджуючись у міфологічній свідомості, через синтез язичництва і християнства, українська метарелігійність сприймає світ як свято, перетворюючи світовідношення фактично у “святівідношення” [докл. див.: 3]. Український

“світ” навіть етимологічно пов’язується зі “світлом”, “святот”, “святістю”, тому набирає сакральних вимірів і стає об’єктом шанування в усіх своїх вітально-екзистенційних вимірах: Природа, Край, Хутір, Хата, Хліб, Земля. Ці архетипи уособлюються і часто пов’язуються із символічними образами Жінки, Матері, Дому, Саду (“дивосаду”). Звичайно, найвищими в українській ментальності є християнські цінності, що проростають, за словами Г.С.Сковороди, із біблійних “зерен”, які сам мислитель називає “святинями”. Відтак український *Sacrum* – це духовно-освячені цінності віри й життя, метарелігійні святості українського буття.

Знову ж таки, вихід на дослідження сенсожиттєвих духовних святинь – Віри, Надії та Любові – належить В.І.Шинкаруку, який впровадив ці традиційні релігійні поняття в сучасний філософський обіг в Україні, в структуру вітчизняного філософсько-світоглядного знання. На сьогодні, головним чином стараннями С.Б.Кримського, здійснено “сигнатурний поворот” в аналізі святостей національної культури й етноментальності [4]. Сигнатурами позначають знаково-сміслові системи, які утворюють духовний простір культури й часто мають символічний або персоніфікований характер. Завдяки сигнатурам виявляються семантичне поле й світоглядні змісти вищих національних святостей, їх присутності не лише в метафізиці національної культури, а й в її топономії та “фізіогномії”.

Метарелігійність українства втілюється в його соціальній історії та духовній культурі, зокрема в мистецтві. Інкультурація вищих духовних цінностей відбувається через сакралізоване бачення власного історичного процесу (“міф України”), символіки художньо-образних систем (“візантійський стиль”, єдиний національно-довершений стиль – українське бароко, сецесіон, сучасне необароко тощо). Як і символічний світ Біблії, мистецький *sacrum* має ієрархічний характер, і найвищі його шаблі посідають релігійні святині, що організують ціннісно-смісловий простір художнього образу в знаково-символічних комплексах сакральних сигнатур. Приклади систематизації такого роду символіки українського бароко можна побачити у відомій монографії Д.Чижевського “Філософія Г.С.Сковороди” [5].

Сковородинівський символічний світ Біблії відповідно має “видиму” і “невидиму” природу, а самий *Sacrum* виявляється як на життєво-емпіричному, так і трансцендентному рівні, що відповідає

бароковому уявленню про антиномії буття, а також і некласичній концепції діалектики сакрального (“дюркгеймівська школа”). Зіставлення нами “позитивного” і “негативного” *sacrum* у відтак виступає як необарокова деконструкція біблійної аксіології. Українські святості конститууються з протиставлення їх гріховності, з анти-тетрики добра і зла, прекрасного і потворного; поділяють буття на істинне і неістинне, праведне і неправедне, святе і грішне, освячене і прокляте.

У Г.С.Сковороди, як і в українській ментальності загалом, ієрархія сакральних цінностей (“святостей”) являє собою високу піраміду, з Божественної вершини якої еманують “святини”, що конституують людське щастя – “вечное веселие боголюбивых сердец” [6, 28].

Увесь “Сад” просякнутий ідеєю алілуїї господа Бога як універсальної абсолютної цінності, як найвищого Блага, Слова і Духу.

“Ты един всем жизнь и радость,
Ты един всем рай и сладость” [6, 28].

На цьому найвищому сакральному рівні мова часто йде про “глаголь Божий”, тобто Слово животворне, яке стає водночас і “мечем духовним”. Сам святий Дух характеризується і як “безодня”, і як “живий глаголь”.

Вищий, “деісусний” ряд православних святинь становлять провідні сакральні сигнатури українського мистецтва, які безпосередньо втілюються, передусім, у церковній архітектурі. Українські храми являють собою “застиглу музику” сигнатур: св. Трійці, Софії, Богородиці, Спаса, архистратига Михайла, святителя Миколая, святих Петра і Павла, інших апостолів, святителів і святих, в т.ч. і місцевих (напр., чернігівських святих Михайла і Федора). Сакральні сигнатури мають не тільки загальнорелігійний характер, а й набувають культурологічного змісту, образно-символічно виявляючи менталітетні принципи, духовну метафізику культурних регіонів. З цього погляду вже досліджено сигнатури Софії, Спаса, Богородиці [див.: 3, 4, 7], на черзі – й інші, пов’язані з духовною історією й топографією української культури.

За Г.С.Сковородою, сакральна мета і мудра міра зумовлюють святість людського життя, роблять його духовною цінністю, “святим життям”. Звичайно, це – “путь узкий” у бурхливому морі “горя життя”, але водночас це – “Камінь” мети і міри, бо любов, мудрість і доброта перетворюють життя у святість. І “лучше один день свят

от безбожного года” [6, 9]. Природним середовищем для святого життя є в Україні село, “блаженная натура”, де досягається гармонія людини зі світом, так само і з собою.

Розкриваючи ієрархію цінностей на рівні “внутрішньої людини”, Г.С.Сковорода описує “зерцало чистое доброт”, в якому відображуються вищі духовні цінності, що становлять “чистоту серця і душі”. Саме серед кордоцентричних і духовно-екзистенціальних цінностей утворюються святості життя, які уособлюються в ідеалах та образах українського мистецтва. У свою чергу, вони естетично впливають на ментальність і духовну культуру людини. Як зазначав В.І.Шинкарук, “предмети духовних почуттів є сенсожиттєвими предметами” [8, 21].

Ламаючи догматичні стереотипи уявлень про структуру світогляду, сучасний український філософ звертається до його часових і ціннісних вимірів, запроваджує сакральні параметри внутрішнього наповнення. “Віра, надія, мрія, духовні чуття (а позитивним виявом усіх їх є любов у найширшому значенні цього слова) – це вкрай важливі категорії духовного життя людини і суспільства, і, відтак, духовної культури” [8, 23].

Отже, не лише найвищі Божественні, біблійні “святині”, а й сенсожиттєві, світоглядні цінності людського буття можуть становити сакральні змісти українських святостей. Віра, Надія, Любов, Матір, батьківська хата, “Дім-Поле-Храм” сприймаються як хронотопи й екзистенціали людського життя, з яких постають архетипи й національно визначені образи українського мистецтва. Сакральні сигнатури потрібні, щоб “людина не тільки усвідомлювала, але й *переживала* свій діяльнісний стан” [1, 326] буття-у-світі.

Останнім часом в українському мистецтві, культурології та естетиці посилюється інтерес до аналізу традиційних духовних компонентів етнонаціонального художнього мислення, їх трансформації у сучасних мистецьких стилістиках. Відбуваються художні імпрези, спрямовані на відтворення українських святостей, сакральних сигнатур в образно-символічних рядах мови модерного мистецтва, яке пробуджує “те, що не вмирає” [9].

Література

1. Человек и мир человека / Отв.ред. В.Шинкарук. – К., 1977.
2. Проблеми теорії ментальності / Відп.ред. М.В.Попович. – К., 2006.

3. *Личковах В.* Український sacrum: світовідношення як свято відношення // Філософія етнокультури та морально-естетичні стратегії громадянського самовизначення. – Чернігів, 2006.
4. *Кримський С.* Під сигнатурою Софії // Філософ. і соціол. думка. – 1995. – №5–6.
5. *Чижевський Д.* Філософія Г.С.Сковороди. – Х., 2004.
6. *Сковорода Г.* Сад божественных песней: Вірші, байки, діалоги, притчи. – К., 1988. (Друга цифра в посиланнях позначає порядковий номер пісні).
7. *Личковах В.* Сигнатура Богородиці в духовній культурі як “покрова” національної єдності України // Філософія етнокультури та наукові стратегії збереження національної єдності України. – Чернігів, 2007.
8. *Шинкарук В.И.* Категориальная структура научного мировоззрения // Мировоззренческое содержание категорий и законов материалистической диалектики. – К., 1981.
9. *Личковах В.* Проект фестивалю сучасного мистецтва “Територія душі” // Територія душі: Каталог. – Чернігів, 2007.